

Sámediggi
Sámedigge
Saemiedigkie
Sametinget

Analys av Sápmi

Regional SWOT inför
Landsbygdsprogrammet och havs- och
fiskeriprogrammet 2014 - 2020

Omslagsbild:

Anna Skielta www.samer.se

Utgiven av:

Sametinget

Rapporten är utarbetad av:

Ingela Nilsson

Diarienummer:

Sametinget, Box 90, 981 22 GIRON/KIRUNA

Besöksadress: Adolf Hedinsvägen 58

Tel. 0980-780 30, Fax 0980-780 31

E-post kansli@sametinget.se

© Sametinget (2014)

Innehållsförteckning

Samer - ett urfolk, ett folk och en nationell minoritet	4
Sverige.....	4
Den samiska regionen	4
Geografi	4
Antalet samer i Sápmi.....	5
Samiska språket	5
Branschstruktur för samiska företag	5
Samiska näringar – närande eller tärande?	6
Rennäringen	6
Samebyn.....	6
Rennäringen i siffror	7
Unga inom rensköteln.....	8
Kvinnor i rensköteln.....	9
Kompletteringsnäringar	10
Förenkling - förbättring	11
Samiska näringar.....	11
Duodji (sameslöjd) och samiskt konsthantverk	11
Samisk besöksnäring.....	12
Samisk mat	13
Samiskt gårdsbruk.....	13
Näringar inom kultursektorn	14
Nya näringar	14
Samarbete – synergier.....	14
Det samiska kulturlandskapet.....	15
Árbediehtu och biologisk mångfald.....	15
Den samiska kulturens betydelse för det biologiska kulturarvet i fjäll- och skogsområdet	16
Rennäringens betydelse för biologisk mångfald.....	17
SWOT Sametingets Landsbygdsprogram 2014 - 2020	20
Övergripande mål med utgångspunkt från behovsanalysen	18
Stöd och insatser	18
Rennäringen	18
Övriga samiska näringar	19

Samer - ett urfolk, ett folk och en nationell minoritet

370 miljoner människor eller över 5000 distinkta grupper tillhör uppskattningsvis något av världens ursprungsfolk enligt FN. Ursprungsfolken finns i ca 90 av världens länder och flest finns i Asien. Samerna är det enda av ILO utpekade ursprungsfolket i Europa. Inuiterna på Grönland räknas tillsammans med inuiterna i Canada, dvs. de hör till världsdelen Amerika. I FN finns Permanent Forum - ett organ för ursprungsfolk.

EU - det samiska protokollet

Innan Sverige anslöt sig till EU 1995 undertecknade man ett avtal med EU. Det kallas anslutningsavtalet och innehåller resultatet av förhandlingarna mellan flera anslutningsländer, däribland Sverige, Norge och Finland. Till anslutningsavtalet har man bifogat en slutakt som inte är en del av själva avtalet utan snarare skall ses som ett protokoll till avtalet. Det samiska protokollet är nummer tre av tio.

I protokollet konstaterar de avtalsslutande parterna att de nordiska länderna är fast beslutna att bevara och utveckla det samiska folkets försörjningsmöjligheter, språk, kultur och levnadssätt. Man beaktar också att den samiska kulturen och samernas försörjning är beroende av primära förvärvskällor som renskötsel i traditionella områden för samiska bosättning. Man erkänner därutöver de förpliktelser som de nordiska länderna har gentemot det samiska folket enligt nationell och internationell rätt. Slutligen enas man om att trots bestämmelserna i Romfördraget så kan samerna ges ensamrätt till renskötsel inom de traditionella samiska områdena och att protokollet kan utvidgas så att det tar hänsyn till fortsatt utveckling av sådana exklusiva rättigheter för samerna som är knutna till samernas traditionella näringar.

Sverige

1977 uttalade Sveriges riksdag att samerna är ett urfolk i Sverige. Sedan 2011 är samerna erkända som ett folk i Sveriges grundlag. I egenskap av ursprungsfolk har samerna dessutom ett folkrättsligt skydd. Sverige har därmed erkänt att samerna är både ett folk, ett urfolk och en minoritet.

Den samiska regionen

Geografi

Sápmi – det traditionella samiska området sträcker sig över fyra länder och är till ytan ungefär 388 000 km². Idag bor samer i hela Sverige, men om man skall definiera det traditionella samiska området i Sverige där det fortfarande bor flest samer så görs det enklast genom att ange samebyarnas åretruntmarker och vinterbetesmarker som omfattar ungefär 240 000 km² vilket motsvarar ca. 50% av Sveriges yta. Det traditionella samiska området omspannar över de tre nordligaste länen, Norr- och Västerbotten samt Jämtland och delar av Västernorrland och Dalarna.

Antalet samer i Sápmi

Det är osäkert hur många med samiskt påbrå som själva identifierar sig som samer, därför är siffrorna uppskattningar. Den sista lappräkningen i Sverige gjordes 1945 och några folkräkningar på etnisk grund görs inte numera. Det här är en vanlig uppskattning över antalet samer:

- 20 000-40 000 i Sverige.
- 50 000-65 000 i Norge.
- ca 8 000 i Finland.
- ca 2 000 i Ryssland

På 70-talet kom en utredning fram till att det fanns ca 20 000 samer i Sverige. Om man kopplar ihop gamla renlängder och Sametingets röstlängd till SCB:s tregenerationsregister och lägger till barn, föräldrar och syskon (om de är i livet) så får man fram nästan 50 000 personer. Eftersom många samer inte finns i någon av längderna (bland annat barn och unga som inte får rösta) eller är nära släkt med dem där, så kanske man hamnar på 70 000 samer i Sverige. Men vilka som själva identifierar sig som samer vet man inte.

Samiska språket

Andelen samisktalande i Sápmi beräknas vara 40-45 %. De samer som kan samiska är minst tvåspråkiga. Samiska har under 1900-talet varit ett marginaliserat språk i alla nordiska länder samt Ryssland. Nedan redovisas en uppskattning då det saknas tillförlitlig statistik på hur många som talar de samiska språken

- Ca 17 000 talar nordsamiska, varav ca 6000 bor i Sverige och övriga i Norge och Finland.
- Ca 800 personer talar lulesamiska i Sverige och Norge.
- Ca 700 personer talar sydsamiska i Sverige och Norge.
- Ca 500 personer hör till den skoltsamiska språkgruppen, de flesta bor i Finland.
- Ca 500 personer hör till den enaresamiska språkgruppen, alla i Finland.

År 2000 infördes en minoritetsspråklag för Sveriges fem nationella minoriteter, varav samerna är en. Lag om rätt att använda samiska hos förvaltningsmyndigheter och domstolar trädde då i kraft. Minoritetsreformen 2010 förstärkte ytterligare det samiska språkets ställning och ger t ex större möjligheter för barn att lära sig samiska och äldre att få använda sitt språk inom äldreomsorgen.

Branschstruktur för samiska företag

Det samiska näringslivet består av en mångfald av verksamheter som har det gemensamt att de utgår från det nära samarbetet mellan näring, miljö och kultur och karaktäriseras av småskalighet och lokal anpassning. Att leva i glesbygd förutsätter ofta en kombination av näringar och tjänsteverksamhet.

Ett typiskt samiska företag återfinns i glesbygden och är ett mikroföretag. Det är ytterst få samiska företag som har fler än en anställd. Däremot kan flera vara sysselsatta i företaget, detta gäller i synnerhet renskötsel-företagen. Typiskt för dessa företag är att deras marknad i första hand är lokal då de långa avstånden av naturliga skäl begränsar en större marknad. Användningen av internetföretagande har ökat bland den samiska befolkningen och det

finns idag ett antal företagshotell som erbjuder plats för företagare att sälja samiska produkter. Det gäller i första hand slöjd, kläder och smycken och det är främst de samiska kvinnorna som anammat försäljning via internet.

Många samer har traditionella samiska näringar som en av inkomstkällorna men detta utgör dock för andra samer endast en begränsad del av livsuppehållet. Trots det är detta av stor betydelse då de samiska näringarna är en viktig del i den samiska kulturen.

Samiska näringar – närande eller tärande?

Rennäringen har en stor regionalekonomisk betydelse då den skapar sysselsättning i glest befolkade områden i inlandskommunerna. Förutom den direkta sysselsättningen ger rennäringen effekter på annat näringsliv som till exempel nyttjande av transportföretag, motorfirmor, bensinstationer och verkstäder. Tillsammans med andra samiska näringar har den samiska kulturen stor betydelse för regionens kulturella profil och är en viktig tillgång och stor attraktionskraft för bl.a. turistnäringen. Så länge samer kan leva och bo i glesbygden så krävs tillgång till förskolor, skolor, vårdinrättningar samt allmän service som affär och bank. Detta genererar både företags- och samhällsnytta för inlandskommunerna.

Rennäringen

Renskötsel är en central och betydelsefull näring i det samiska samhället. Den är en del av den samiska kulturen och många samiska kulturyttringar har sina grundförutsättningar i en livskraftig rennäring. Den är inte bara ett sätt att hitta en inkomst - den är också bärare av en lång kulturell tradition och en samisk identitet. Renskötseln är intimt sammankopplad med den samiska kulturen och har traditioner mycket långt bakåt i tiden. Renskötseln är även ett uttryck för ett samiskt levnadssätt, vilket innebär att renskötselföretagandet har en annan innebörd än vad ett vanligt företag har. En renskötare är inte bara företagare utan även bärare och förvaltare av ett kulturarv. Kring den enskilde renskötaren finns familjen, hushållet, övrig släkt samt siidan, sijdda, sijte¹ och samebyn och allt är en förutsättning för att renskötselarbetet skall fungera. När man ser på det enskilda rennäringens ekonomiska ekonomi så måste man även ta hänsyn till övriga familjens aktiviteter, kunskaper och engagemang i verksamheten för att få perspektiv på de totala ekonomiska förutsättningarna.

Samebyn

Alla samer har renskötselrätt i Sverige, men för att kunna utöva den så måste man ha medlemskap i en sameby. Samebyn är en ekonomisk och administrativ sammanslutning som regleras i rennäringenslagen. Samebyn utgör både en ekonomisk samarbetsform och ett bestämt landområde. Samebyn består av enskilda renskötselföretag men det kollektiva utövandet av markanvändningen regleras i rennäringenslagen (SFS 1971:437). Samebyns styrelse fattar beslut om gemensamma insatser som rör renflyttning, slakt, underhåll av gemensamhetsbyggnader, kalvmärkning etc. samt när i tid dessa skall utföras.

Samebyns verksamhet bygger uteslutande på kollektivets arbetsinsats. Det innebär i praktiken att flertalet arbetsuppgifter görs i samebyns regi och arbetsinsatsen är oberoende

¹ Siida = mindre grupp, vanligtvis vintergrupp för flytt ner till vinterbeteslandet.

av vilket renantal man har eller hur länge man varit aktiv. Antal nerlagda arbetstimmar i varje enskilt rennäringsföretag blir således högt när arbetsinsatsen för samebygemensamma arbeten räknas in. Dessutom så indikerar högt antal arbetstimmar också status. Det går alltså inte att jämföra med ett jordbruksföretag, något som Sametinget vid ett flertal tillfällen har påtalat till andra myndigheter. Problemet är att kunskapen om renskötseln och dess förutsättningar är låg.

Rennäringen i siffror

Rennäringen är en areell näring som måste nyttja stora landarealer Renskötselområdet omfattar ungefär halva Sveriges yta, ca 240 000 km². Därmed inte sagt att all mark lämpar sig för renbete. Området är indelat i 51 samebyar varav nio av dessa är koncessionssamebyar. Under 2013 fanns det 4678 renägare i Sverige, varav ca 40 % var kvinnor och 60 % män.

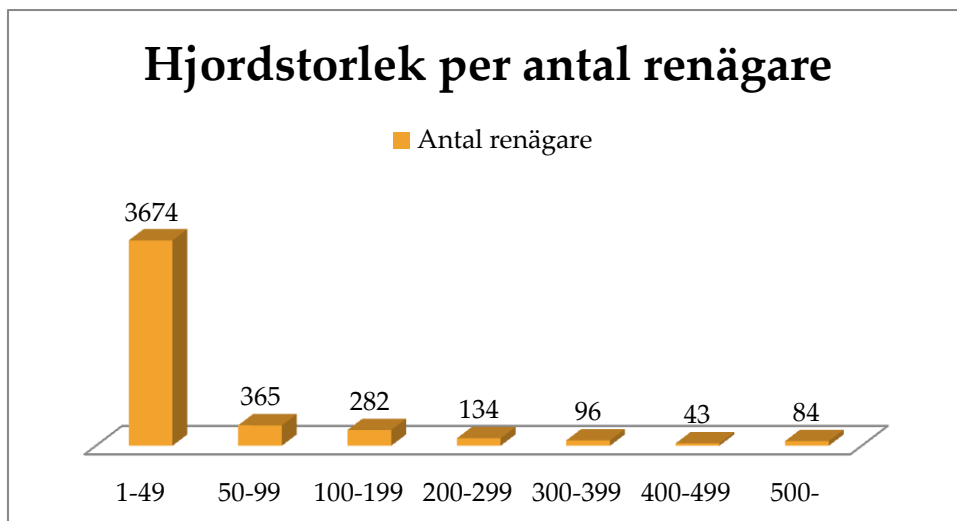
Det är skillnad mellan renägare och grupp-/funktionsansvarig. Renägare är alla som äger renar medan den senare kategorin är en renskötande renägare som ansvarar för en renskötselgrupp. Det kan vara de egna renarna, familjens samt de renar som han sköter åt andra samebyar. Den ansvarige renskötaren kallas traditionellt *isit*, *boannidi*, *hosbåanta* (slarvigt uttryckt husbonde på svenska).

Region	Antal samebyar	Antal grupp-ansvariga (F)		Antal renägare		Antal renar i vinterhjord		Ren / renägare	
		Kvinnor	män	Kvinnor	män	Kvinnor	män	Kvinnor	män
Samebyar i BD-län	32	136	621	1 327	1 819	29 476	115 188	62	186
Samebyar i AC-län	7	17	84	154	188	11 068	40 574	72	216
Samebyar i Z-län	12	12	99	151	205	7 993	33 194	53	162
Summa:	51	165	804	1 632	2 212	48 537	188 956	187	564

Källa: Sametingets hemsida uppgifter från 2013

Det finns 250 000 - 275 000 renar i Sverige. Antalet varierar i cykler och räknas alltid på vinterhjord. Det genomsnittliga avräkningspriset 2013/14 var 52,79 kr per kilo, vilket är en ökning jämfört med året innan. Den totala intäkten från kontrollslakten var år 2013/14 drygt 74 miljoner kronor vilket även det är en ökning jämfört med året före. Exempel på övriga inkomster i rennäringen är försäljning av skinn eller andra produkter från renen, intäkter från jakt och fiske samt intrångsersättningar av olika slag. Exempel på utgifter är kostnader för utfodring, bevakning, drivning och transport av renar.

Det statliga stödet till rennäringen betalas främst genom ett kilorelaterat pristillägg per slaktad ren. År 2013/14 var pristillägget för kalv 14,50 kr per kilo och för vuxna djur 9,00 kr per kilo. Totalt betalades 16,9 miljoner kr i pristillägg säsongen 2013/14. Renslakten förväntas inte öka med närmaste åren, trots det höga avräkningspriset. Det beror till stor del på det höga rovdjurstrycket

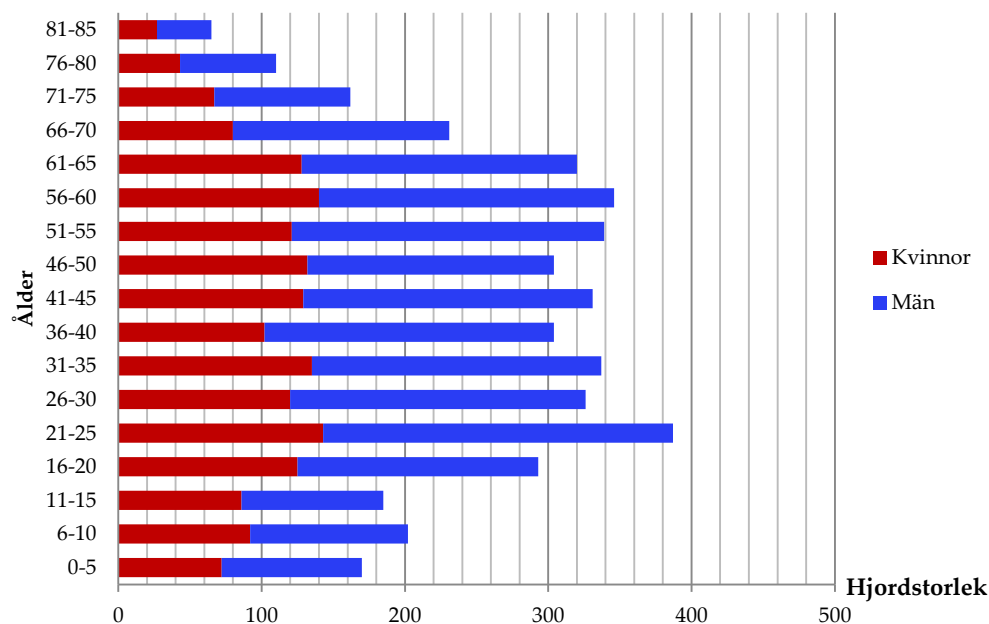
Rennäringen omsätter cirka 230 miljoner kronor per år. För att helt få sin försörjning från renskötseln bör företaget ha 500-600 renar. Merparten av dagens renägare har dock mindre än 50 renar. För att dagens renskötare skall kunna utveckla och vitalisera sitt rennäringföretag krävs insatser för att öka näringsunderlaget, både vad gäller renantal och andra kompletterande näringar.

Unga inom renskötseln

Renskötseln är en viktig bas och kulturbärare även för samiskt språk och kultur. Ett av de bärande momenten är just kunskapsöverföring från äldre till yngre generation, att ge och förvärva traditionell samisk kunskap är en förutsättning för att rennäringen som samisk näring skall leva vidare. Det betyder att barnen tidigt får ett eget renmärke och deltar i det praktiska renskötselarbetet redan som unga och därmed tar sitt ansvar för verksamheten. Steget till att starta och driva ett eget företag är dock långt med tanke på att det dels tar lång tid att bygga upp en egen hjord, både tidsmässigt och ekonomiskt och dels att det krävs uthållighet och kompletterande arbeten vid sidan av för att klara ekonomin.

Avgörande är om samiska ungdomar kan och vågar satsa på en redan hårt trängd näring och vilka förutsättningar de har att lyckas. Därför måste ett extra arbete till för att stötta och uppmuntra både unga kvinnor och män att etablera sig som renskötare. Detta kan ske via olika stöd och kompetenshöjande åtgärder.

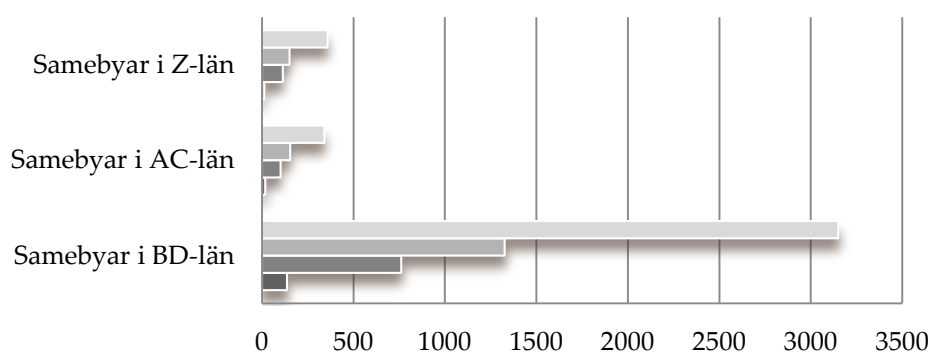
Antal renägare per åldersgrupp

Kvinnor i renkötseln

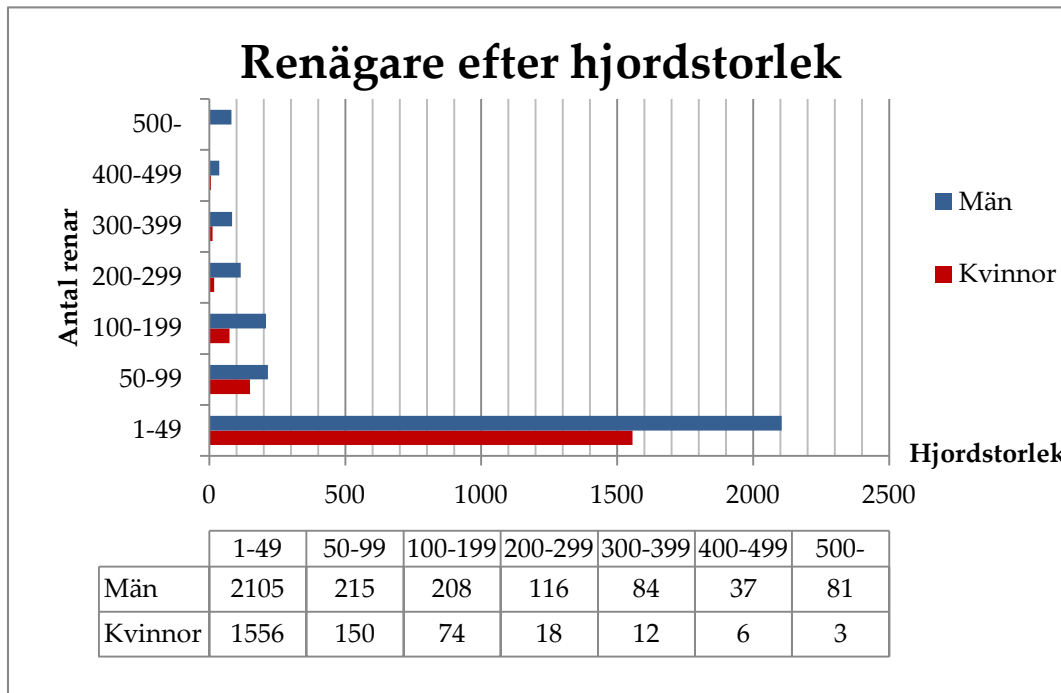
Publicerad statistik på Sametingets hemsida visar att fyra av tio renägare är kvinnor. Bara 17 % av de så kallade gruppansvariga, de som fortfarande ibland kallas "husbonde", är kvinnor. De äger dessutom mindre än hälften så många renar (87 renar/person) som de manliga gruppansvariga (196 renar/person). Siffrorna är genomsnitt från statistiken för 2013.

Fördelning kvinnor/män

	Samebyar i BD-län	Samebyar i AC-län	Samebyar i Z-län
■ Män renägare	3150	342	359
■ Kvinnor renägare	1327	154	151
■ Män gruppansvariga	761	101	114
■ Kvinnor gruppansvariga	136	17	12

Kvinnorna har en stor betydelse för renskötelsen, inte minst det delade ansvaret för familjens försörjning. Det är ofta kvinnorna som har ett arbete utanför den traditionella renskötelsen, för att bidra till familjens ekonomi, men som ändå deltar aktivt i alla de sysslor som hör till rensköslarbetet, inte minst under de arbetsintensiva perioderna som slakt, skiljning höst och vår, utfordring, kalvmärkning etc. Många kvinnor ansvarar också för planering och bokföring. Insatser behöver stödjas för att underlätta även för kvinnor att mera aktivt driva egna renskötsel företag.

Kompletteringsnäringar

Ett viktigt tillskott både för den enskilde renskötaren och för familjens samlade ekonomi är inkomsten från de kompletterande näringarna. Renskötelsen har alltid använt sig av andra sysselsättningar för att säkra inkomsterna och för att minska den ekonomiska sårbarheten. Jakt, fiske, och viss inkomst av utmarksresurser har varit de vanligaste näringarna, tillsammans med duodji (sameslöjd) och turism.

Jakten, i synnerhet älgjakten är en viktig biinkomstkälla och avsalu av älgkött kan utgöra en betydande del av företagets ekonomi. Värdet brukar delas upp i två delar, dels köttvärdet som det fällda viltet representerar, dels rekreationsvärdet av jakten som fritidssysselsättning – det vill säga vad jägaren är beredd att betala för själva jaktutövandet. Som jämförelse kan siffror från älgutdelningen till samebyarna i Norr- och Västerbotten. Av de totalt 2499 älgarna som samebyarna får fälla är 1190 kalvar. Med ett köttpris på 35 kr till grossist och med en snittvikt på 150 kr utgör inkomsten ca. 13 miljoner kronor och det är ett viktigt tillskott till rennäringsföretagen.

Fisket har alltid varit en viktig inkomst för många samer. Under sommarhalvåret när många av de renskötande samerna bor vid isolerade boplatser i fjällvärlden består kosten till stor del av fisk. Att husbehovsfiska för det dagliga behovet tillhör vardagen. På hösten är det vanligt att fånga och frysa ner fisk inför vintern.

Det har funnits samer som haft fisket som sin huvudsakliga inkomst och för många

renskötande samer har fisket varit räddningen under svåra betesår. I dag har betydelsen av det rena avsalufisket minskat och det finns knappast någon same som idag lever enbart av fiske i Sverige. Däremot har fiskets betydelse som extrainkomst fortfarande en betydande roll. Det småskaliga husbehovsfisket under sommar och höst är av stor betydelse för både renskötande och icke renskötande samer.

Förenkling - förbättring

Det praktiska arbetet inom rennäringen är arbetskrävande och kräver fysisk uthållighet i många arbetsmoment och många gånger ett ensamarbete med hög arbetsbelastning. Av den anledningen är det viktigt att uppmuntra till utveckling av alternativa arbetsmiljövänliga tekniker. Insatser som prövar nya driftsformer som till exempel förändrade kalvmärkningssystem, förändrade och mera rationella flyttningmönster, förbättrad arbetsmiljö samt nya metoder för betesförvaltning gynnar de enskilda näringsutövarna, inte minst kvinnor och unga. Att använda traditionell kunskap, men i modern form är att miljöoptimera arbetet både för människa och djur.

Kompetenshöjning för att underlätta företagande för den enskilde, men också att hitta och utveckla administrativa former som underlättar för samebyns arbete är också en prioriterad åtgärd.

Samiska näringar

Majoriteten av samerna är idag sysselsatta inom icke traditionsbundna samiska yrken. Att det är så har flera orsaker. En orsak är att endast ett mindre antal kan bedriva rennäring då det är betesresurserna för renen som utgör en begränsande faktor. En annan orsak är bristen på arbete i närmiljön. För att hålla samman den samiska regionen och för att behålla den attraktiv för dessa människor, är det viktigt att satsningar görs för att utveckla nya sysselsättningsmöjligheter till gagn även för denna grupp. På detta vis stärks även den samiska identiteten i hela det samiska området.

Duodji (sameslöjd) och samiskt konsthantverk

Många samer har någon form av anknytning till duodji. Duodji har även ett starkt symbolvärde för den samiska identiteten och ett starkt samband med livsstilen och levnadssättet. Förutsättningarna för en växande duodjinäring är goda och hantverket är en naturlig del av det samiska näringslivet – via nära samarbete med rennäringen och samisk upplevelseturism.

Duodji och konsthantverket ses sällan av det omgivande samhället som en utvecklingsbar egen näringsgren, utan snarare som en kulturyttring, vilket försvårar möjligheten att utvecklas till en bärkraftig näring. Bristen på tillgänglig statistik över omsättning, företagsstruktur, marknadsanalyser etc. gör det svårt att visa på duodjins behov och konkurrenskraft. Duodjinäringen är unik men också en naturlig del av den helhet som bildar samisk kultur och samhällsliv.

Den traditionella duodjin är sedan länge etablerad. Ny design av bl. a kläder och smycken utgör ett relativt nytt område där det finns möjligheter till nyföretagande. Naturmaterial och

tillverkningsmetoder är attraktiva och kan utvecklas. Produkternas kulturella mervärde är en utvecklingsbar slöjddressurs som ännu inte utvecklats eller prissatts.

Utvecklingsmöjligheter ligger också i ett ökat samarbete och samverkan med andra samiska näringar, som t.ex. upplevelseturismen. Likaså behövs samordning mellan de samiska näringarna för att kunna skapa förändring. Ett exempel på detta är de regelverk som omger köttproduktionen och slakteriverksamheten som indirekt påverkar tillgången till slöjdråvara.

Samisk besöksnäring

I Sverige är cirka 40 enskilda samiska entreprenörer verksamma inom turism, varav de flesta företag har funnits i mindre än tio år. Flertalet av företagen är kvinnor och ungefär hälften bedriver sin verksamhet i kombination med renskötsel, eller med annan samisk näringsutövning som duodji. Utöver turistföretagarnas aktiviteter finns även ett turistiskt utbud på exempelvis museer, evenemang och på ett flertal försäljningsställen för samisk slöjd.

Organiserad samisk turism är alltså en relativt ny samisk näring, även om enskilda samer under lång tid har arbetat med turism. De tidiga samiska turistföretagen var till stor del inriktade på olika typer av guidning, i fjällen och till jakt. Idag är flertalet av företagen inriktade på besök där information om samer och samisk kultur ges i någon form oftast i kombination med besök i kåtor eller visten. Ungefär en fjärdedel av företagen har inriktning mot konferens samt att möjligheter till jakt och fiske erbjuds. De allra flesta företagen är fåmansföretag där endast ett fåtal har fler än fem personer anställda på säsongsbasis.

Det finns idag en relativt stor villighet för ett ökat samiskt engagemang i turismen som producenter av en attraktiv fiske-, eko-, kultur- och naturturism av hög kvalitet. Ett samlat mål för den småskaliga samiska turismen är att förbättra lokala förhållanden och infrastrukturer för att förbättra samernas förutsättningar att själva ägna sig åt turism. Inom Sápmi finns utvecklingsbara resurser i form av attraktiva jaktmarker och fiskevatten. Förutom att jakten och fisket i sig är en ekonomiskt intressant tillgång, ger kombinationen med den samiska natur- och kulturmiljön möjligheter att bygga vidare på områdets särprägel och utveckla nya företag.

Utvecklingsmöjligheterna för samiska turistentreprenörer är stora, men för företagen är det viktigt att just se sig som företagare och att specificera företagets inriktning, för att på så sätt kunna erbjuda en hög kvalitet på aktiviteterna. Det är viktigt att stimulera nyföretagande och entreprenörskap för att på så sätt få en ökad geografisk täthet mellan de samiska turistföretagen, detta ger ökade samarbetsmöjligheter och höjer den samlade kvalitén på det samiska turistutbudet. De hinder som upplevs finnas hos de befintliga samiska företagen är framförallt lagstiftningen vid olika tillståndsprövningar som till viss del är krånglig och resurskrävande, ett exempel är framtagandet av egenkontrollprogram för livsmedel. Ett annat exempel är att kommunerna gör olika tolkningar av lagstiftningen vilket bromsar företag som verkar över kommungränserna.

Samisk mat

Den samiska matkulturen utmärks av naturliga säsongvariationer och styrs av den periodvisa tillgången till ren, älg, fisk, fågel och småvilt, bär, örter och växter. Den samiska natursynen tar sig uttryck i varsamma relationer mellan människor, natur och djur och bygger på ren natur i en samisk livsmiljö. Om naturen förstörs, skadas också kulturen.

Samisk traditionell kunskap, árbediehtu, är vägledande för utveckling av samisk mat. Det är en kunskap, som bygger på en helhetssyn och samverkan mellan människa och natur i kontrast till det marknadsdominerade mekaniska tanke systemet. Urfolk världen över understryker att makten över den kunskap man äger ska bibehållas hos folket självt. Det är innebörden i begreppet kunskapssuveränitet, som används i den globala kampen för rättvis handel. Makten över maten förutsätter erkännande av urfolks omistliga rätt att fritt utöva, anpassa och utveckla sin traditionella kunskap under det att dess identitet och kultur respekteras. Balanserad näringslivsutveckling sker genom småskaliga ekologiskt och socialt hållbara lösningar, iakttagande av biologisk mångfald, lokal förvaltning av naturresurser och ansvarsfull konsumtion. Hållbar ekonomisk tillväxt sker med klimatsmart teknik, effektivt naturbruk och miljövänlig resursförbrukning.

För att stärka den samiska matkulturens ställning är det nödvändigt med en revitalisering av samisk matkultur så att den kan både bevaras och utvecklas för framtiden. En grund för den samiska matens goda kvalitet är ren natur och en livskraftig och hållbar samisk livsmiljö. Maten ska produceras hantverksmässigt och hälsosamt. Nyttjandet av naturresurserna ska anpassas till flexibel balans mellan vad naturen kan ge och vad den kan ta utan att det leder till utarmning av jorden eller negativ förändring av klimatet och ekosystemen. Samisk mat ska finnas med vid varje tillfälle då samiska frågor behandlas.

I stora sammanhang såväl som på lokal nivå bildar den kontaktyta i mötet med omvärlden. Samisk matkultur är en grundläggande del i vad som skapar bilden av det samiska. Arbetet med att främja samisk matkultur ska öka möjligheten att skapa samarbete med andra urfolk och bli en förebild för hela världen. För att behålla kvaliteten ska samiska producenter hålla fast vid traditionellt naturbruk och naturbete och producera mat som är klimatsmart, etisk och hälsosam.

Den samiska kontrollen över alla led i näringslivskedjan måste öka för att det ska gå att förbättra kvaliteten på samisk mat och för att produktionen ska ske på ett långsiktigt hållbart sätt. Samisk mat finns inom näringslivsbranscher som rennäring, fiske, jakt, bärplockning, gårdsbruk, besöksnäring, restauranger, mat-, upplevelse- och kulturturism.

Samiskt gårdsbruk

Att få fram några exakta siffror över vilka samer som bedriver gårdsbruk i Sápmi är inte möjligt genom offentlig statistik. I de tre nordligaste länen finns ett stort antal s.k. gårdsbruk som har mycket varierad bakgrund både vad gäller ursprung och utveckling. Gårdsbrukarnas kulturhistoriska ursprung är också mycket varierad, några har tillkommit i samband med den svenska bondekulturens expansion in i landet, andra representerar samisk bosättning med mycket lång historisk kontinuitet.

Gårdsbruken har i de flesta fall en samisk bakgrund, antingen direkt genom att upptagaren varit same eller indirekt genom att fastigheten upptagits inom det innehavda lapps-kattelandet. I gårdsbrukarnas näringsfång har jakten, fisket och jordbruket haft stor betydelse och även format den omgivande miljön. Klart är att det både har funnits historiskt och fortfarande finns, samiska gårdsbrukare som verkar och lever i Sápmi.

På gårdsbruken bedrivs ofta en kombination av småskaligt gårdsbruk med djurhållning, jakt, fiske och småskalig turism. Allsidigt och bärkraftigt nyttjande av resurser har alltid varit grunden för traditionellt samiskt gårdsbruk. Det finns för det samiska gårdsbruket utvecklingspotential i att utveckla en småskalig turistverksamhet, som bygger på att visa upp traditionell kunskap och den samiska nybyggarkulturen.

Näringar inom kultursektorn

Kultursektorn med sitt utbud av t.ex. foto, film, scenkonst, och skrivkonst m.m. sysselsätter även den samiska företagaren. Ordet kultur har många innebörder. Kulturprodukter av olika slag som musik, jojk, teater, bokutgivning, tidningsutgivning, multimedia, foto, film, konst, museiverksamhet etc. är en betydelsefull del av det samiska samhällslivet och berikar och synliggör den, och inte minst – skapar samiska arbetstillfällen. Därför är viktigt att identifiera dessa som samiska näringsyttringar vars företagare behöver stöd för att leva och bo i det samiska området.

Nya näringar

Samhällsutvecklingen har även berört det samiska samhället. Vi har ännu inte sett morgondagens nya företagare som från de traditionella samiska näringarna skapar nya förutsättningar och nya områden för företagande. Omstruktureringen mot ett modernare och mer differentierat yrkesliv har naturligt nog rekryterat samer till yrkesliv utöver de traditionella basnäringarna. Småskalig industri, byggnads- och anläggningsverksamhet, transportverksamhet, varuhandel och privata tjänsteföretag kan generellt karaktäriseras som små företag med få anställda, låg konkurrens, begränsad marknad och svag lönsamhet.

Kännetecknande för dessa samiska företag är att de vänder sig till glesbygdens behov. Däremot är det höga kapitalkostnader i dessa sektorer som en följd av investeringar med lågt eget kapital. Stöd till innovativa satsningar skall uppmuntras.

Samarbete – synergier

Det samiska samhället och de samiska näringarna bildar tillsammans med majoritetssamhället en helhet som har stora möjligheter att bli en kraft i utvecklingen av glesbygden. För att uppnå detta måste parterna samverka, med kunskap och ömsesidig respekt. Ökat samarbete kring utvecklingsfrågor om bl.a. infrastruktur, lokal förvaltning och kompetensutveckling och inte minst företagande är vägen till framgång. Det är nödvändigt att utveckla varaktigt samarbete mellan aktörerna på lokal, regional som central nivå och därigenom erhålla synergieffekter genom utveckling och samordning av resurser bl.a. genom nätverksbyggande och användning av ny teknik.

Det samiska kulturlandskapet

Det samiska kulturlandskapet är för många ett okänt landskap trots att det omfattar stora delar av norra Sveriges yta. Emellanåt kallas det vidsträckta området för Europas sista vildmark, fastän det finns mängder av spår efter mänsklig närvaro. Spåren är dock diskreta och många av dessa är svåra att upptäcka då det traditionellt sett varit ett led i livsföringen att låta lämningarna återgå till naturen. Det samiska kulturlandskapet har kanske framförallt präglats av många århundradens renbete.

Det samiska kulturlandskapet har ständigt varit i förändring beroende på hur det använts. Det är landskapet som har satt ramar för hur djur och människor kunnat nyttja dets förutsättningar samtidigt som det är i landskapet som alla aktiviteter har försiggått. Förhållandet mellan landskap, människa och ren har varit centralt oavsett om ekonomin har baserats på vildrenfångst eller modern renskötsel.

Samiska kulturlämningar är ett samlingsnamn för många olika lämningar från vitt skilda tider. Hur landskapet har nyttjats, och vilka spår detta brukande har satt, beror på vilken ekonomi som varit rådande. I det samiska kulturlandskapet finns lämningar efter såväl jakt, fiske och insamling som renskötsel. Men samer har inte bara varit jägare/fiskare eller renskötare. Även nybyggen och småjordbruk hör hemma i detta landskap, liksom samlingslokaler, föreningshus, kapell och kyrkstäder. Förändringar i renskötseln liksom samhällsutvecklingen i övrigt under 1900-talet innebär att det samiska bosättningsmönstret åter har förändrats. Tekniska hjälpmedel gör det möjligt för renskötarna att vara bofasta större delen av året och många renskötarfamiljer bor i större samhällen. Även dagens extensiva renskötsel lämnar spår efter sig, kanske inte lika diskreta som tamrenskötseln och fångstsamhället, men lika fullt beståndsdelar i det samiska kulturlandskapet. På samma sätt har samiska nybyggen och småjordbruk liksom yrkesfiskare avsatt sina spår.

Immateriellt kulturarv

Det samiska kulturarvet består inte bara av fysiska lämningar. Minst lika viktigt är det så kallade immateriella kulturarvet, d v s allt det som inte lämnar några synliga spår efter sig. Fångst och fiske, bärplockning, barkning av skinn och insamling av växter hade sina ställen. Landskapet tillhandahöll material till skidor, redskap och husgeråd. Alla berättelser och traditioner, alla viktiga platser, de gamla namnen på fjäll och myrar, alla människor som nyttjat markerna - alla är lika värdefulla beståndsdelar i det samiska kulturlandskapet. Allt hänger ihop och för att spåren ska kunna tolkas och förstås måste de sättas in i sitt rätta sammanhang

Árbediehtu och biologisk mångfald

All samisk näringsutveckling skall ha sin utgångspunkt i traditionell samisk kunskap och hållbar utveckling. En ekologisk långsiktighet och hushållning med naturresurserna är en central del i den samiska kulturens utveckling och fortlevnad. Ekologiskt och ekonomiskt bärkraftiga samiska näringar är den bästa garantin för att bevara de höga miljö- och kulturvärden som finns i fjäll- och skogsområdena. De samiska näringarna bygger i stor

utsträckning på ett nyttjande av förnybara naturresurser vilket betyder att de för sin överlevnad är beroende av att miljön inte skadas.

Hållbar utveckling inbegriper även ekonomisk, kulturell, social och jämställdhetsmässig hållbarhet. Det sistnämnda är om möjligt ännu viktigare för det samiska samhället, där unga och kvinnors möjlighet till utkomst och försörjning ska vara ett prioriterat område.

En bärkraftig livsmiljö är grunden för att människor, djur och växter kan leva och utvecklas. Nyttjandet av mark och vatten ska vara i balans mellan det som naturen kan ge och det som kan tas av naturen, utan att naturen utarmas. Nyttjandet ska inte ske enbart utifrån ekonomiska förutsättningar. Det samiska samhället strävar idag efter balans och ett bärkraftigt nyttjande. Produkter och produktionsformer som tär på resurserna i Sápmi ska minimeras. Natur- och miljöskyddet måste ges högsta prioritet i all samhällsplanering och att den blir en självklar del i all form av mark- och naturresursanvändning. Det är av största vikt att traditionell kunskap tas på allvar och kombineras med modern kunskap för att uppnå den gynnsammaste samhällsutvecklingen.

En hållbar utveckling bygger på en nödvändig och meningsfull balans mellan traditionell och modern kunskap. Hållbarheten har alltid varit förutsättningen för att kunna finnas kvar och att det samiska samhället kunde vidareutvecklas. Det är viktigt att söka kunskap där kunskap står att finna, till exempel samisk kollektiv vetskap om hur man optimerar sitt uttag och förvaltar resurser. Alla människor borde ta hänsyn till denna kunskap i skapandet av ett långsiktigt hållbart samhälle. Forskning om samernas traditionella kunskap ger möjligheten att göra nya slutsatser av historien, kritiskt granska nutiden och bygga framtiden.

Den samiska kulturens betydelse för det biologiska kulturarvet i fjäll- och skogsområdet

Begreppet landskap kan tolkas på flera sätt och för en del är det synonymt med natur och vildmark, medans för andra betyder det kultur där man odlat eller på annat sätt förädlad och på så sätt omskapat landskapet. I den samiska traditionen betraktas inte landskapet på samma sätt som omformat utan det kännetecknas stället av att man förhållit och ännu idag förhåller sig och relaterar till det på ett speciellt sätt. Det samiska kulturlandskapet har under lång tid använts och har också styrt användningen. Det visas i form av samiska boplatser, renvallar, kalvmärkningsuddar, platser och naturformationer med speciella betydelser och traditioner som t.ex. offerplatser, fångstgropar samt sjöar. kunnandet om landskapet ingår i den traditionella samiska kunskapen – Árbiediehtu – som beskriver kunskap både som information och som process och förtydligar samtidigt olika sätt att få, erhålla eller tillskansa sig kunskap.

Riksantikvarieämbetets definition av begreppet biologiskt kulturarv utgörs av ekosystem, naturtyper och arter som uppstått, utvecklats eller gynnats genom människans nyttjande av landskapet och vars långsiktiga fortlevnad och utveckling förutsätter eller påverkas positivt av brukande och skötsel. Samernas användning av både fjäll- och skogsområdet har satt tydliga avtryck i landskapet. Den samiska kulturen innefattar dess näringar och kan inte särskiljas från varandra. Om stärkande av rennäringen skall vara ett reellt mål i

landsbygdsprogrammet måste även hänsyn tas till det samiska kulturarvet, arbediehtu och därmed också till behovet av ett intakt kulturlandskap.

Rennäringens betydelse för biologisk mångfald

Renskötsel i allmänhet och renen som betesdjur i synnerhet är en viktig del av ekosystemet och påverkar fjälllandskapet. Den samiska traditionella kunskapen om renen och dess förutsättningar har stor betydelse för såväl upprätthållande som hållbart nyttjande av delar av fjälllandskapets biologiska mångfald. Därför är renskötselns framtid avgörande för att nå miljömålet – vilket också påtalats av regeringen i Ds 2012:23:

”Fjällen är en känslig miljö med mycket höga natur- och upplevelsevärden. Samtidigt är fjällen ett kulturlandskap där människor har levt och bedrivit renskötsel under tusentals år. Storslagen fjällmiljö förutsätter renskötsel för att upprätthålla det betespräglade landskapet.” (s. 100)

Renskötseln producerar inte bara kött utan även andra produkter som hudar, horn etc. vilka är tydliga exempel på försörjande ekosystemtjänster. Samtidigt är renskötseln en vital del av den samiska kulturen och förverkligar i den rollen en viktig kulturell ekosystemtjänst. I rennäringslagen §65a ska verksamheten utövas med hänsyn till naturresursernas långsiktiga produktionsförmåga så att dessa ger en uthålligt god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden bevaras. Detta innebär att betesuttaget måste anpassas till produktionsförmågan, samtidigt som så stora arealer som möjligt ska kunna nyttjas för renbete. Renens drift är att söka sig till relativt ostörda områden för bete. Ökar störningar från konkurrerande verksamhet innebär det en minskad tillgång på bete vilket i sin tur kan förändra renens betesmönster och därmed möjlighet till både förflyttning och betesro. Renen är en viktig indikator för förändringar i ekosystemet och det sammanhållna landskapet.

I Sveriges miljö kvalitetsmål *Storslagen fjällmiljö* framgår det att renen är en förutsättning för att nå miljömålet och att renen är det enskilt viktigaste betesdjuret i fjällen. Idag används antalet renar i fjällområdet som en av sju indikatorer på Storslagen fjällmiljö. Renens bete i fjällen är en ekosystemtjänst som renskötseln levererar och är en del av den samiska kulturen. Man framhåller att fjällen skall ha en hög grad av ursprunglighet vad gäller biologisk mångfald, upplevelsevärden samt natur- och kulturvärden. Verksamheter i fjällen skall bedrivas med hänsyn till dessa värden och så att en hållbar utveckling främjas. Detta gäller också vinterbetet i skogslandet.

Det krävs speciella insatser för att utveckla kunskapen och kulturmiljöerna i fjällen och att behålla kvaliteter i landskapet som dess historia, uppskattade landskapskaraktärer och biologiska mångfald. Samerna är en del av landsbygdsprogrammet och det måste visa sig i programmet att den samiska kulturen och dess näringar är en närande del av utvecklingen av landskapsområdet och utifrån sina speciella förutsättningar. För att nå framgång måste bedömning av miljöpåverkan ses ur ett helhetsperspektiv och framför allt långsiktigt.

Övergripande mål med utgångspunkt från behovsanalysen

Tillväxt för samiskt näringsliv är en del av och en förutsättning för den samiska kulturen. Målet är att all samisk näringsutveckling skall ha sin utgångspunkt i traditionell samisk kunskap och hållbar utveckling. Detta innefattar ekologiskt och ekonomiskt bärkraftiga samiska näringar utifrån ett hållbart nyttjande av de förnybara naturresurser som finns i Sápmi. Hållbar utveckling inbegriper också ekonomisk, kulturell, social och jämställdhetsmässig hållbarhet. Det betyder att alla människor är viktiga och att allas insatser skall räknas.

För att bidra till ett livskraftigt Sápmi behövs insatser som är förankrade i både en hållbar natur och i en levande samisk kultur med bäring i traditionell samisk kunskap. Detta förutsätter att samernas behov att kunna nyttja land och vatten för sin försörjning säkerställs och respekteras. Det samiska näringslivet består av en mångfald av verksamheter som präglas av småskalighet och lokal anpassning och som har gemensamt att de utgår från det nära sambandet mellan näring, miljö och kultur. Att leva i glesbygd förutsätter ofta en kombination av näringar och tjänsteverksamhet för att kunna försörja sig.

Det samiska näringslivet behöver ses som en stark partner i landsbygdsutvecklingen och det samiska näringslivet skall både ge och uppfattas som ett stort mervärde i det regionala och lokala näringslivet.

- Fler bärkraftiga företag med ökad försörjningsgrad och lönsamhet för de enskilda företagen
- Högre utbildningsnivå för samiska företagare
- Stöttande och utveckling av nya, innovativa samiska produkter, varor och tjänster
- Öka antalet kvinnor och ungdomar inom samiskt företagande

Stöd och insatser för samiskt näringsliv

Med utgångspunkt från behovsanalysen krävs särskilda insatser och stöd för/till:

Rennäringen

Kompetensutveckling i förvaltning, organisation och ledarskap, företagande, ekonomi och projektledning

Rådgivningsverksamhet riktade mot samebyarna

Underlätta former för nyetablering av renkötsföretag samt generationsväxling

Underlätta för kvinnors etablering inom rennäringen/som renskötare

Skapande av finansiella förutsättningar för att utveckla och anpassa samebyarnas anläggningar och infrastruktur för att underlätta för den enskilde renskötaren
Utvecklingsinsatser för att utveckla, förbättra och förenkla nya driftsformer, ny teknik och arbets- och hanteringsmetoder baserat på traditionell samisk kunskap och hållbart resursutnyttjande.

Utveckling och etablering av småskaliga slakterier för renkött

Satsning på kvalitetsledningssystem, kvalitets- och ursprungsmärkning för renkött

Utveckling av samarbete med andra som t.ex. grossister

Riktade marknadsförings-, försäljnings- och produktutvecklingsinsatser mot grossister och nischmarknader som t.ex. restauranger och annan allmänhet

Alla samiska näringar

Kompetensutveckling om samiskt företagande, marknadsföring och produktutveckling

Breddning av den samiska näringsbasen både med flera samiska företagare och med nya varor och tjänster

Utveckling och etablering av småskaliga förädlingsanläggningar för andra verksamheter inom samisk mathantverk

Satsning på kvalitetsledningssystem, kvalitets- och ursprungsmärkning för samiska produkter

Vidareutveckling av traditionella rennäringsprodukter – för nya marknader

Utveckling av kompletterande näringar, både traditionella som nyskapande

Utveckling av system som underlättar samarbete mellan företagare och branscher

SWOT Sametingets Landsbygdsprogram 2014 - 2020

<p style="text-align: center;">Styrkor</p> <p>Levande samiskt kulturlandskap Specifika samiska näringar med långsiktig ekologisk hållbarhet Uthållig och anpassningsbar rennäring med långsiktig ekologisk hållbarhet Unika gemensamma kultur- och näringsresurser som samisk mat och samisk turism mångfald av språk och kulturella traditioner Stor erfarenhet av kombinationsnäringar Egna råvaror och traditionella produktionsmetoder Samisk kultur och samhällsliv berikar övriga samhället Traditionell kunskap via egen samisk kompetens Utvecklingspotential för nya näringar Samiska språken får nya användningsområden Lång tradition av kombinationsnäringar</p>	<p style="text-align: center;">Svagheter</p> <p>sämre utvecklade branschorganisationer och företagsstrukturer avsaknad av riskkapital och i förekommande fall fast finansiering avsaknad av egna utvecklingsmotorer bristande jämställdhet lägre utbildningsnivå och utbildningstradition i delar av regionen Gles befolknings- och samhällsstruktur långa avstånd till marknader Stort beroende av offentlig sektor Låg förädlingsgrad av varor och tjänster Låg innovationsgrad och kommersialisering av innovationer Motstånd till förändring Samiska språken ej naturliga att använda i alla samiska verksamheter</p>
<p style="text-align: center;">Möjligheter</p> <p>Starka och lönsamma rennäringföretag Fokus på det som är unikt för samiskt näringsliv – samisk kunskap baserat på hållbart resursutnyttjande Användning av traditionella kunskaper på nytt sätt, som t.ex. samiskt matföretagande/samiskt mathantverk Ökat småföretagandet inom nya näringar inom t.ex. service, helårsturism och distansarbete. Ökad samverkan mellan traditionella och nya näringar, klusterbildning Utveckling av nya servicelösningar för glesbygden genom ny teknik. Ökat samarbete inom olika (samiska näringar, språk, kultur, traditionell kunskap, FoU). Ökad konkurrenskraft genom att satsa på innovationer, entreprenörskap och nya näringar. Attraktiv och unik naturmiljö.</p>	<p style="text-align: center;">Hot</p> <p>Minoritet i majoritetssamhälle Omvärldens bristande kunskaper yttre påverkansfaktorer styr kontroll över naturresurser – exploatering av Sápmi utflyttning/dränering av samiska personella resurser och kompetens Konkurrens om naturresurser Brist på ressurssentra Brist på riskkapital Marginaliserat samiskt näringsliv i regionalpolitiken, brist på lokal/regional delaktighet Bristande servicefunktioner i glesbygden. Samiska språken är hotade. Strukturell diskriminering</p>